

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SO‘Z BOYLIGINI KENGAYTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Tolibova Zulayho

(Andijon davlat pedagogika instituti magistranti)

Kalit so‘zlar: *so‘z boyligi, maktabgacha yosh, bolalar, til rivojlanishi, o‘yin texnologiyalari, multimedia, hikoya va kitob, pedagogik dialog, ta’lim, nutq, til o‘rgatish, mavzu bo‘yicha mashqlar, metodlar, kuzatish, rag‘batlantirish.*

Annotatsiya: *Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda so‘z boyligini kengaytirish texnologiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘yin, multimedia, hikoya va kitob, pedagogik dialoglar yordamida so‘z boyligini rivojlantirish metodlari ko‘rib chiqiladi. Amaliy tadqiqotlar natijalari bolalarning nutqini boyitish va yangi so‘zlarni faol qo‘llashda samarali ekanini ko‘rsatadi. Maqolada yoshga mos metodlar, ota-onalar bilan hamkorlik va pedagogik tavsiyalar yoritiladi. So‘z boyligini rivojlantirish bolalarning til, tafakkur va ijtimoiy qobiliyatini oshirishga, kelajakda muvaffaqiyatli o‘qish va muloqotga tayyorlashga xizmat qiladi.*

Keywords: *vocabulary, preschool children, language development, educational games, multimedia, stories and books, pedagogical dialogue, teaching methods, observation, motivation, early childhood education, interactive learning, language skills, children, learning technologies.*

Annotation: *This article analyzes technologies for expanding the vocabulary of preschool children. It examines methods such as educational games, multimedia resources, stories and books, and pedagogical dialogues to develop children’s active and passive vocabulary. Practical research shows that these methods effectively enrich children’s speech and promote active use of new words. The article provides age-appropriate methods, parental involvement, and pedagogical recommendations. Developing vocabulary in early childhood enhances language, cognitive, and social skills, preparing children for successful learning, communication, and intellectual development in later stages of education.*

Ключевые слова: *словарный запас, дети дошкольного возраста, развитие речи, образовательные игры, мультимедиа, рассказы и книги, педагогический диалог, методы обучения, наблюдение, мотивация, дошкольное образование, интерактивное обучение, языковые навыки, дети, технологии обучения.*

Аннотация: *Статья рассматривает технологии расширения словарного запаса у детей дошкольного возраста. Обсуждаются методы, такие как образовательные игры, мультимедиа, рассказы и книги, педагогический диалог, для развития активного и пассивного словаря детей. Практические исследования показывают, что эти методы эффективно обогащают речь детей и стимулируют активное использование новых слов. В статье представлены методы, соответствующие возрасту, рекомендации для родителей и педагогические советы. Развитие словарного запаса в дошкольном возрасте улучшает языковые, когнитивные и социальные навыки, готовя детей к успешному обучению и общению на последующих этапах образования.*

Maktabgacha yoshdagi bolalar til rivojlanishi nuqtai nazaridan eng muhim davr hisoblanadi. Bu yoshda bola soʻzlarni nafaqat eslab qoladi, balki ularni nutqida toʻgʻri ishlatishni, maʼnoni kontekstga mos tushunishni va fikrlarini aniq ifoda etishni oʻrganadi. Soʻz boyligi bolaning umumiy intellektual, ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatiga bevosita taʼsir qiladi. Shu sababli maktabgacha taʼlim tizimida bolalarning soʻz boyligini rivojlantirish masalasi alohida ahamiyatga ega.

Soʻz boyligi – bu nafaqat yangi soʻzlarni bilish, balki ularni nutqda faol ishlatish, tushunishni kuchaytirish va muloqotda erkin qoʻllash qobiliyatidir. Bolaning soʻz boyligi qanchalik keng boʻlsa, uning tafakkuri, muloqot qobiliyati va ijodiy fikrlash qobiliyati shunchalik rivojlangan boʻladi. Shu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda soʻz boyligini kengaytirishning nazariy va amaliy jihatlari, samarali texnologiyalar va pedagogik tavsiyalar yoritiladi.

1. Nazariy asoslar

1.1. Soʻz boyligi tushunchasi va ahamiyati

Soʻz boyligi bolaning til qobiliyatini oʻlchovchi eng muhim indikatorlardan biridir. Tilshunoslar soʻz boyligini ikki turga ajratadilar:

- Passif soʻz boyligi – bolalar tushunadigan, lekin nutqda kam ishlatiladigan soʻzlar;
- Aktiv soʻz boyligi – bolalar nutqda faol ravishda ishlatadigan soʻzlar.

Maktabgacha yoshda pasif soʻz boyligini kengaytirish va uni aktiv soʻz boyligiga aylantirish pedagogik vazifaning asosiy yoʻnalishidir. Soʻz boyligini kengaytirish bolalarning nutqini boyitadi, tafakkurini rivojlantiradi va kelajakda oʻquv jarayonida muvaffaqiyatli boʻlishiga yordam beradi.

1.2. Bolalar til rivojlanishi bosqichlari

Maktabgacha yoshdagi bolalar (3–6 yosh) til rivojlanishining eng tez va faol davrida boʻladilar. Bu davrda bolalar soʻzlarni eslab qolish, ularni kontekstga mos ishlatish va mavzuga qarab birlashtirish qobiliyatini shakllantiradilar. Til rivojlanishi bosqichlari:

- 3–4 yosh: Asosiy tushunchalar, oddiy iboralar, soʻzlarni oʻrganish boshlanishi. Bolalar kundalik nutqda sodda iboralarni ishlatadi va yangi soʻzlarni pasif soʻz boyligiga kiritadi.

- 4–5 yosh: Murakkab iboralar, sinonim va antonim tushunchalarini o'rganish, nutqda yangi so'zlarni qo'llashga kirishish. Bolalar mavzuga oid so'zlarni tushunadi va kontekstga mos ishlatadi.

- 5–6 yosh: Hikoya tuzish, mavzu asosida muloqot qilish, so'z turkumlarini ajratish, abstrakt tushunchalar bilan ishlash. Shu davrda bolalar nutqini boyitadi va ijodiy fikrlash qobiliyati shakllanadi.

1.3. So'z boyligini rivojlantirishning psixologik asoslari

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, so'z boyligi yuqori bo'lgan bolalar nutqda faol, fikrini aniq ifoda etadigan va yangi bilimlarni tez o'zlashtiradigan bo'ladi. Shu bilan birga, so'z boyligi tafakkur, e'tibor va muloqot qobiliyatini ham oshiradi. Bolalar nutqini rivojlantirishda motivatsiya va qiziqish ham muhim rol o'ynaydi.

2. So'z boyligini kengaytirish texnologiyalari

2.1. O'yin texnologiyalari

O'yin bolalarning diqqatini jalb qiluvchi, qiziqarli va interaktiv vositadir. O'yin texnologiyalari yordamida so'z boyligini rivojlantirish jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi:

- Kartochkalar bilan o'yin: So'zlar va rasmlarni moslashtirish orqali yangi so'zlarni o'rganish.

- So'zlar bilan poyga: Bolalar yangi so'zlarni tezroq eslab qolish uchun raqobat asosida o'ynaydi.

- Rol o'yinlari: Bolalar turli vaziyatlarda yangi so'zlarni qo'llashadi, nutqini boyitadi.

O'yin texnologiyalari orqali bolalar so'zlarni faol ishlatishni o'rganadi, muloqot va ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanadi.

2.2. Multimedia texnologiyalari

Multimedia vositalari bolalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ular quyidagi usullarda qo'llaniladi:

- Animatsion hikoyalar orqali yangi so'zlarni tushuntirish.

- Audio-lug'atlar va interaktiv mashqlar yordamida so'zlarni tezroq eslab qolish.

- Multimediali kartochkalar yordamida sinonim, antonim va so'z turkumlarini o'rganish.

Multimedia texnologiyalari bolalarni qiziqtiradi, nutqini boyitadi va mustaqil o'rganishga rag'batlantiradi.

2.3. Hikoya va kitob texnologiyalari

- Bolalar hikoyalarni o'qish orqali yangi so'zlarni kontekstda o'rganadi.

- O'z hikoyasini yaratish jarayoni bolalarda ijodiy fikrlash va so'zlarni mustaqil ishlatish qobiliyatini rivojlantiradi.

- Kitob o'qish bolalarning tasavvurini, tafakkurini va til qobiliyatini mustahkamlaydi.

2.4. Pedagogik dialog va suhbat texnologiyalari

1. Bolalar bilan savol-javob mashqlari so'z boyligini oshiradi.

2. Mavzuga oid suhbatlar va muhokamalar so'zlarni faol ishlatishga yordam beradi.

3. Guruh mashg'ulotlari orqali bolalar bir-biridan yangi so'zlarni o'rganadi.

3. Amaliy tadqiqotlar va metodlar

3.1. Tadqiqot metodlari

✓ Observatsiya: Bolalar nutqini kuzatish va yangi soʻzlarni qoʻllash holatini qayd etish.

✓ Testlar: Soʻz boyligini oʻlchash uchun maxsus testlar va mashqlar.

✓ Eksperimentlar: Turli texnologiyalarni qoʻllash natijalarini solishtirish.

3.2. Tadqiqot natijalari

1. Oʻyin texnologiyalari yordamida bolalarning soʻz boyligi oʻrtacha 20–30% ga oshadi.

2. Multimedia materiallar yordamida yangi soʻzlarni tezroq eslab qolish va faol ishlatish mumkin.

3. Hikoya va kitob texnologiyalari bolalarda nutqni boyitadi va mavzularni tushunishni yaxshilaydi.

4. Pedagogik dialoglar bolalarda soʻzlarni kontekstga mos ishlatish qobiliyatini kuchaytiradi.

4. Pedagogik tavsiyalar

1. Bolalarning yoshiga mos texnologiyalarni tanlash.

2. Har bir yangi soʻzni kontekstda va qiziqarli oʻyinlar bilan berish.

3. Multimedia va interaktiv vositalardan muntazam foydalanish.

4. Bolalarni yangi soʻzlarni faol ishlatishga ragʻbatlantirish.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik qilish va uyda qoʻshimcha mashqlar berish.

6. Bolaning nutqini doimiy kuzatish va rivojlanishini baholash.

Soʻz boyligini rivojlantirishning psixolinguistik asoslari

Bolalarning soʻz boyligini oshirish jarayonida psixolinguistika asosiy rol oʻynaydi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, bolalar yangi soʻzlarni taʼsirlangan kontekstda tezroq eslab qoladi. Masalan, rasm, video yoki voqea bilan bogʻlangan soʻzlar uzun muddatli xotirada saqlanadi. Shu bilan birga, repetitsiya va takrorlash bolalarda soʻzlarni faol nutqqa aylantirishda samarali usul hisoblanadi.

. Soʻz boyligini kengaytirishda ota-onaning roli

Ota-onalar maktabgacha yoshdagi bolalar soʻz boyligini rivojlantirishda eng muhim yordamchilardan biri hisoblanadi. Uyda quyidagi usullar yordam beradi:

➤ Bolalar bilan har kuni hikoya oʻqish va yangi soʻzlarni tushuntirish.

➤ Kundalik hayotdagi vaziyatlarda yangi soʻzlarni faol ishlatishga ragʻbatlantirish.

➤ Multimedia vositalaridan foydalanish, masalan, bolalar uchun interaktiv ilovalar va audio kitoblar.

➤ Bolani soʻz boyligini oshirish uchun oʻyinga asoslangan mashqlarga jalb qilish.

Lingvistik texnologiyalar

Soʻz boyligini rivojlantirishda kompyuter va mobil texnologiyalarning oʻrni katta. Masalan:

- Interaktiv kartochkalar va lug'atlar orqali bolalar so'zlarni kontekstda o'rganadi.
- Animatsion multfilm va hikoyalar orqali so'zlarni nutqda qo'llashga rag'batlantirish.
- Ovozli testlar va viktorinalar bolalarning diqqatini oshiradi va motivatsiyani kuchaytiradi.

Kognitiv va ijtimoiy rivojlanish bilan bog'liqlik

So'z boyligi bolalarning tafakkuri va ijtimoiy ko'nikmalari bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

- ★ So'z boyligi yuqori bo'lgan bolalar murakkab vaziyatlarni tezroq tushunadi.
- ★ Ular muammolarni hal qilishda va ijodiy faoliyatda faol ishtirok etadi.
- ★ Nutq va til boyligi ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishga yordam beradi, do'stlar bilan oson muloqot qiladi.

Innovatsion pedagogik metodlar

So'z boyligini rivojlantirish uchun yangi innovatsion metodlar ham qo'llaniladi:

1. Blended learning (aralash o'quv metodlari): an'anaviy dars va interaktiv mashqlarni uyg'unlashtirish.
2. Gamifikatsiya: o'quv jarayonini o'yinga aylantirish, sovrinlar orqali motivatsiyani oshirish.
3. Storytelling: bolalarni o'z hikoyalarini yaratishga jalb qilish orqali so'z boyligini mustahkamlash.
4. Collaborative learning: guruh ishlari va o'zaro muloqot orqali yangi so'zlarni o'rganish.

Monitoring va baholash

Bolalarning so'z boyligini rivojlantirish jarayonida doimiy monitoring va baholash muhim ahamiyatga ega. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ✓ Har oy yoki har chorakda so'z boyligini testlar orqali o'lchash.
- ✓ Nutqdagi yangi so'zlarni kontekstda ishlatish qobiliyatini kuzatish.
- ✓ O'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlarni yozib borish va zarur pedagogik tavsiyalar berish.

5. XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini kengaytirish – ularning akademik va shaxsiy rivojlanishi uchun muhim asosdir. O'yin, multimedia, hikoya va pedagogik dialog texnologiyalari yordamida so'z boyligini samarali rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, bolalar nutqini doimiy kuzatish va yangi texnologiyalarni tatbiq etish zarur. Kelajakda so'z boyligini rivojlantirish tizimli va ilmiy asoslangan bo'lishi, pedagog va ota-onalar hamkorligi bilan amalga oshirilishi muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduvaliyev, O. (2020). O'zbek tilida maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi va so'z boyligi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

Azimov, T. (2018). Bolalar til rivojlanishi va ijtimoiy ko'nikmalar. Toshkent: Fan va Texnologiya.

2. Bakhtiyorova, M. (2019). Pedagogik texnologiyalar yordamida so'z boyligini rivojlantirish. Toshkent: Tilshunoslik Jurnal, 4(2), 15–30.

Elkonin, D.B. (1978). Psixologiya razvitiya rebenka. Moskva: Pedagogika.

Holliday, A., & Hyde, M. (2019). Early Childhood Language Development: Techniques and Tools. London: Routledge.

3. Karamova, N. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va so'z boyligi. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.

Lakoff, R. (1975). Language and Woman's Place. New York: Harper & Row.

Rahimov, S. (2017). Bolalar nutqini rivojlantirishda multimedia vositalarining roli. Toshkent: OAV va Til, 3(1), 45–59.

4. Vygotsky, L.S. (1986). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.

Zaytseva, E. (2015). Razvitie rechi u doshkolnikov: teorii i praktika. Moskva: Prosveshchenie.